

eiland van weemoed, weelde en wildernis

Een natuurontwikkelingsproject van ruim 1000 hectare in krap elfjaar realiseren. Van plan tot aan uitvoering. Het mag een knappe prestatie heten die er is geleverd op het eiland Tiengemeten. En dan was het natuurdeel nog niet eens zo moeilijk. Vooral het herbestemmen van de gebouwen op het eiland betekende veel hoofdbreken voor Natuurmonumenten.

— Geert van Duinhoven en Ido Borkent

De start van de werkzaamheden in juni van dit jaar was uiteraard een belangrijk moment voor Tiengemeten. Het markeert de omslag van een paar honderd jaar landbouw naar natuur. Het eiland ontstond in de 17e eeuw vanuit een zandbank in het Haringvliet en is vervolgens stap voor stap tussen 1750 en 1860 ingepolderd. Het eiland bestond tot aan 1970 uit landbouwpolders, buitendijkse riet- en biezenhorzen. Bij de afsluiting van het Haringvliet in 1970 verdween de riet- en biezencultuur. Maar dat is eigenlijk wel de belangrijkste verandering in al die tijd geweest. Voor wie een jaar of vijf geleden dan ook op het eiland kwam, leek het alsof de tijd hier stil had gestaan.

Tegelijkertijd was het eiland een prooi voor iedereen die ruimte zocht vlak bij Rotterdam. Lange tijd was het in handen van de steenrijke adellijke familie van Brienen. Die verkocht het, ook als een beleggingsobject aan baggeraar Adriaan Volker. En die verkocht het later weer aan verzekeringsmaatschappij Amev, het huidige Fortis. Natuurlijk had het eiland aantrek-

kingskracht: het lag geïsoleerd, rustig maar wel onder de rook van Rotterdam. Allerlei plannen zijn er geweest voor het eiland: van vliegveld als alternatief voor Zestienhoven tot een kerncentrale of een baggerdepot.

Geschilderde vlekken

Het was dan ook niet zo vreemd dat de bevolking aanvankelijk nogal lauwte reageerde toen in 1990 het eiland Tiengemeten in het Natuurbeleidsplan als natuur werd aangemerkt. De bewoners hadden wel vreemdere dingen gehoord die ook allemaal niet waren doorgedaan. Roel Posthoorn is al lange tijd betrokken bij de omvorming van Tiengemeten naar een natuureiland, eerst als projectleider bij het Riza, en de laatste jaren bij Natuurmonumenten. Posthoorn: “Het waren in het Natuurbeleidsplan nog van die bekende geschilderde vlekken. Niet erg concreet dus en voor tegenstanders nog geen serieuze bedreiging. Overigens lag er wel een grondige inhoudelijke analyse aan ten grondslag

Het laatst overgebleven eiland in zuidwest Nederland krijgt een natuurbestemming. Samen met de nabijgelegen Ventjagerplaten en de gebieden rondom de Spuimonding, zoals de Beninger- en Korendijkse slikken, ontstaat zo een natuurgebied van ruim 3000 hectare. Dit areaal is op zijn beurt weer onderdeel van het natuurontwikkelingsproject Deltanatuur, een initiatief van het Rijk en uitgevoerd door de provincie Zuid-Holland. Het gaat dan om verschillende gebieden langs het Hollands Diep en het Haringvliet; zeg maar vanaf de Biesbosch tot aan de Noordzee.

Als je net ten zuiden van Zuid-Beijerland de dijk langs het Haringvliet oprijdt is daar een klein parkeerplaatsje gemaakt. Hier is met één blik wel het meest Hollandse landschap te zien dat je je kunt voorstellen, compleet met een prachtige wolkenlucht. Op de horizon ligt, op de grens van land en water, het eiland Tiengemeten.

om van het eiland een natuurgebied te maken. Men beseftte dat Nederland weinig zoetwater-getijde gebieden had. En dat is toch een natuurtype waar Nederland verantwoordelijkheid voor heeft omdat het bijna nergens anders in Europa nog voorkomt. Door de deltawerken was dit natuurtype nog verder geslonken dus Nederland zou hier mee ook internationaal mee kunnen scoren.”

Dwaze Plannen Tocht

Het Natuurbeleidsplan was echter nog slechts een nationaal plan en leidde niet direct tot concrete uitvoering. De commotie was dan ook navenant: Tiengemeten werd nog wel bijvoorbeeld onderdeel van de landelijke Dwaze Plannen Tocht maar echt groot was de opschudding niet. Het zou wel loslopen, men zou wel zien. Dat werd wel anders toen in 1994 ook de provincie in het provinciaal natuurplan het eiland Tiengemeten als natuur bestemde. En toen in 1996 eigenaar Amev het eiland wilde verkopen, was het voor de boeren en

Bij grote projecten hoort ook publiciteit. Rondom Tiengemeten is in de afgelopen jaren, na aanwijzing als natuurontwikkelingsgebied in 1994 en sinds de aankoop door Natuurmonumenten in 1997, ook in de media veel discussie geweest; en niet altijd even subtiel. Landbouwers moesten wijken voor natuur, en dat vlakbij de Hoekse Waard, geboortegrond van minister Veerman.

Nu de planvorming klaar is breekt de tijd van de uitvoering aan. Dat moment werd aangegrepen voor een stevig aangezette presentatie voor pers en geselecteerd publiek. De gasten werden per pont overgezet. Op de ontvangstlocatie kwamen zij dus in cohorten aan: directeuren, beleidsmedewerkers, plannenmakers, beheerders, voorlichters en journalisten.

andere bewoners duidelijk: Tiengemeten wordt natuur. Op allerlei manieren probeerden de boeren en de recreanten met een woning op het eiland het tij nog te keren. Maar hun protesten hadden geen zin. Na de eerste commotie zijn duidelijke afspraken gemaakt. Niemand zou worden gedwongen om te vertrekken en voor boeren die elders verder willen met hun bedrijf zou ruimte worden gezocht. Ook voor de recreanten zou een oplossing komen.

Volgens Roel Posthoorn is altijd het uitgangspunt geweest dat iedereen op vrijwillige basis zou vertrekken. “Voor de eerste drie of vier bedrijven is toen vrij snel een passend alternatief gevonden dus die zijn al snel verhuisd. De vijfde boer ging ook nog wel maar de laatste was veel moeilijker door de grote omvang van dat bedrijf. Daar is een deal uitgekomen waarbij de boer tijdelijk zelfs meer grond kreeg maar in ruil daarvoor dan wel in 2006 naar een nieuw bedrijf zou vertrekken.” Belangrijke afspraak in deze was ook dat de gemeente Korendijk het bestemmingsplan pas zou aanpassen als alle

In het Haringvliet ontstond door opslibbing in de tweede helft van de 17e eeuw een klein eiland ter grootte van ongeveer vijf hectare. In de oppervlakte van daar en toen: 10 gemeten. Een Putse gemet was net iets minder dan een halve hectare. Dit oudste deel vormt nu de oostpunt van het eiland. Door aanslibbing nam de omvang in de loop der eeuwen toe. In 1804 werd noordoostelijk deel ingepolderd. In 1845 het aansluitende middendeel bij de inpoldering gevoegd, waarmee de zuidwestelijke gronden als onbedijkte slikken overbleven. Een mooi organisch gegroeid geheel, vormgegeven door mens en waterstroming. In inrichtingsvisie is deze driedeling aangegrepen om de toekomstige ontwikkeling te beschrijven. Hierbij is wat associatief gedacht: weemoed, weelde en wildernis. In technische termen: cultuurhistorie, moeraslandschap, begeleid-natuurlijk zoetwatergetijdengebied.

Om het nu niet al te saai te maken was er een quasi serieuze presentatie. Een deskundige (de strenge meneer met bril & das) determineert van de gasten unica gerelateerd aan Tiengemeten. De hupse mevrouw met de witte laarsjes presenteert dit programmaonderdeel door het stellen van gevoelige, licht ongemakkelijke vragen. Hier is het de beurt aan Jos Kuipers, directeur Zuid-Holland van Rijkswaterstaat. Als amateur-vogelaar bracht hij zijn eerste vogelkijker mee, waarin hij Tiengemeten zag in 1971. Zijn belangrijkste mededeling: het eiland kan nog jaren mee, ook als de Haringvlietsluizen in 2008 wat meer open zullen gaan. Het meeste sediment is al uitgezakt. Door het jaar heen is er een mogelijk peilverloop van 1,5 tot 2 meter met een dagelijkse gang van ongeveer 30 centimeter. Dat komt dus wel goed.

boeren weg zijn. Niemand had immers baat met nog meer commotie en protesten. En de gemeente wilde kosten wat kost voorkomen dat boeren gedwongen zouden vertrekken. Afspraak was dus: eerst met alle boeren een overeenkomst dan pas het bestemmingsplan aanpassen. Ondertussen is er voor de mensen met recreatiewoningen ook het nodige geregeld. Want de boeren waren dan weliswaar afhankelijk van het eiland, deze twintig mensen hadden hier soms al tientallen jaren hun eigen paradijsje op aarde. De huisjes langs de dijk blijven behouden, maar de huisjes die in het geplande moerasgebied liggen zullen verdwijnen. Door het vertrek van een aantal mensen ontstond er ruimte om wat te schuiven en is uiteindelijk voor alle blijvende bewoners een plek gevonden

Stilte

Tot aan afgelopen juni is het relatief stil geweest rondom het project Tiengemeten. Althans, na het vele tumult in de jaren

negentig. Volgens Posthoorn is dat bewust gedaan. "In 2001 was het plan rond en goed afgesproken. Op dat moment was ook duidelijk dat de laatste boer nog een aantal jaren op het eiland zou blijven. Hij heeft die laatste jaren wat dat betreft in alle rust kunnen werken, zonder veel media-aandacht. Vanaf dat moment is door alle partijen hard gewerkt aan de financiering, de wijziging van het bestemmingsplan en de technische uitwerkingen. Ook voor Natuurmonumenten was het allerminst rust die laatste vier, vijf jaar. Het natuurplan zelf was, zeker achteraf gezien, misschien nog wel het eenvoudigst, meent Posthoorn. De ontwikkelingsvisie uit 2000 is opgesteld door een breed samengestelde projectgroep en is nadien slechts nog op enkele kleine punten aangepast. Veel ingewikkelder bleek de vraag hoe je als natuurbeheerder om moet gaan met de cultuurhistorie van het eiland, en dan met name de gebouwen. "In het begin was natuur voor alle initiatiefnemers het belangrijkste: alles zou gewoon natuur worden. Maar als het plan dan concreter wordt, en je gaat

Nu de boeren, op één na, zijn vertrokken staan op het eiland verschillende oude boerderijen leeg. Een belangrijke kostenpost voor het beheer. Getracht wordt kostendragers te vinden, gekoppeld aan recreatieve of culturele functies. Vastgoedontwikkeling is zo een taak voor de natuurontwikkelaar geworden. Voorlopig huist het beheerskantoor van Natuurmonumenten in het woonhuis links op de foto.

Wat kost de hele operatie nu eigenlijk? Welnu, beheerder Henk Majjer kon dat in ronde getallen wel vertellen. Aankoop van het eiland: € 15 miljoen. Schadeloosstelling van pachters ook ongeveer € 15 miljoen. Inrichtingskosten en bijkomende beheers- en overige kosten tot nu toe (zoals de exploitatie van het veer): € 7 miljoen. In totaal dus rond de € 37 miljoen voor een eiland van 1000 hectare.

eens goed inventariseren wat er eigenlijk allemaal precies op het eiland staat, dan blijkt dat er toch wel degelijk heel wat cultuurhistorisch waardevolle boerderijen en schuren staat.”

Historische kapschuren

Uiteindelijk blijkt juist de cultuurhistorie en de vraag wat daar mee te doen, het meeste discussie te hebben opgeleverd. Want wat moet je met al die boerderijen met schuren die soms erg oud zijn, soms erg lelijk en soms weinig waardevol? “De inventarisatie wees uit dat een aantal gebouwen dermate oud en karakteristiek was dat het belangrijk was om ze zo veel mogelijk te sparen. Natuurlijk, ook in de beeldvorming is dat belangrijk. Mensen kijken ons op de vingers en ze zien dan graag dat we zorgvuldig met de cultuur van het eiland omgaan. Een dilemma dat daarbij kwam was dat de afgelopen tien twintig jaar de eigenaren zelf de gebouwen niet al te best hadden onderhouden. Zij wisten dat het op korte termijn afgelopen zou zijn dus onderhoud was er niet altijd meer bij.

Tiengemeten is een eiland. Daaraan dankt het een werkelijk enorme rust, in ieder geval voor Nederlandse begrippen. Deels lege, deels nog betaalde akkers, een lange rij populieren in de verte, een enkele boerderij en schuur, kleine woonhuisjes uit het midden der 50er jaren, opgebouwd nadat de Watersnoodramp veel had verwoest. Leeg en zo plat als een dubbeltje. Nu ja, dat laatste is niet helemaal waar. Hoogtes variëren tussen de 0,0 en de 2,0 meter + NAP. Daar wordt bij de natuurinrichting handig gebruik van gemaakt.

Voor ons betekende dat extra restauratiekosten en inspanningen. Dat heeft er toe geleid dat we van de zeven belangrijke grote kapschuren er waarschijnlijk vijf kunnen restaureren en twee moeten slopen.”

De volgende prangende vraag was natuurlijk wat er nu met die gebouwen moest gebeuren. Een uitgebreide selectieprocedure heeft inmiddels een aantal nieuwe functies opgeleverd en de onderhandelingen met de nieuwe gebruikers zijn bijna afgerond. In elk geval komt er een camping met een kleine horecagelegenheid en zal er mogelijk een zorgboerderij beginnen. En dat laat meteen al zien dat het eiland ook in de toekomst openbaar toegankelijk blijft. In tegenstelling tot voor tien jaar geleden toen alleen bewoners en gebruikers het eiland op mochten. “Het verbaast me nog steeds hoe mensen daar over denken. Op 4 september hadden we hier open dag en dan zijn er diverse mensen die denken dat wij na de inrichting tot natuur, het eiland waarschijnlijk wel weer zullen afsluiten. Wij hebben het juist opengesteld en, het blijft ge-

De hoofdrolspelers en andere autoriteiten geven de pers in het veld een blik op de werkelijkheid. Geheel links Leen Vos, de laatste boer van het eiland. Zijn devies: NO FARMERS, NO FOOD! Hij voelt zich, ondanks de zakelijk zeer correcte afhandeling, toch verdreven van zijn grond. Dit jaar gaat zijn laatste oogst van het land. Een jaar eerder dan in de oorspronkelijk planning.

Het westelijke deel van het eiland wordt reeds jaarrond begraasd door Schotse hooglanders. Aan de horizon is de polderdijk te zien, waarachter zich nog de slikken uitstrekken. Het gehele gebied is vrij toegankelijk voor bezoekers.

Van de recreatieve ontwikkeling verwacht men veel. Van enkele duizenden bezoekers per jaar nu is de verwachting dat dit er vele tienduizenden zullen worden. Het gaat dan om meest dagbezoek. Op de oostpunt van het eiland zal bij de oude boerderij een kleine en primitieve camping worden ingericht.

Kaart van rond 1850 uit de Historische Atlas.
© Wolters-Noordhoff | Koninklijke Bibliotheek Den Haag

De publiciteitsmachine van Natuurmonumenten in volle actie. Beheerder Henk Maijer wordt geïnterviewd door de regionale televisie. Op de achtergrond overleg tussen Bob Hartog, persvoorlichter van Natuurmonumenten en Jan Jaap de Graeff, directeur van Natuurmonumenten.

Er is niet bespaard op voorlichtingmateriaal. Er zijn vele oogverblindende folders verschenen, zowel uitgeven door Natuurmonumenten als door de provincie via het project Delta Natuur. Diepgaande lokale historie is beschreven in het boek 'Tiengemeten, herinneringen aan een bijzonder eiland' door dr. P.G. Perneel (Erasmus Publishing).

woon toegankelijk. Wij zien geen reden om het af te sluiten. De natuur kan er wel tegen en bovendien is het hier prachtig om te wandelen en juist te genieten van de natuur. Juist nu het natuur wordt, mogen mensen op het eiland komen."

Lessen

En dan de vraag hoe dit hele project nu financieel is geregeld. Heel ingewikkeld, verzekert Roel Posthoorn. Hij is dan ook blij dat de Dienst Landelijk Gebied als projectmanager dat onderdeel voor zijn rekening neemt. Er is geld vanuit het project Deltanatuur, LNV betaalt, V&W draagt bij, er is geld uit het Europese Interreg-fonds, uit het Life-fonds, de provincie betaalt en ook Natuurmonumenten levert een eigen bijdrage. En vaak willen ze toch hun eigen geld herkenbaar terug zien in projecten. Het Life-geld moet exclusief voor natuur gebruikt worden, Interreg voor de cultuurhistorie. Dat maakt het tot een enorm ingewikkelde administratie."

Veranderen en niet veranderen. Kent u die uitdrukking?

Iedere dag was eender, eigenlijk gebeurde er nooit wat, zei een pachter uit het midden van de vorige eeuw. Er is niets, zei de jeugd. Je ziet niets, zei de rentmeester. We hebben hier niets, sprak de boer. Kale akkers, saai landschap. Het is een eiland van grote leegte. Het is iets van niets. Maar toch heeft het iets. [Citaten uit de geschiedenisboekje van Tiengemeten].

Daar kan deze nog aan worden toegevoegd. Op de terugweg, tijdens een helse stortbui op de onbeschutte pont vroeg ik boswachter Lia Vlietland wat zij nu het mooiste vind van Tiengemeten. De snelle veranderingen, zei ze.

Ido Borkent

Tot slot: wat kunnen andere beheerders leren van dit project waar in elf jaar 1000 hectare landbouwgrond in natuur is omgezet? Posthoorn: "Wij hebben wel eens het verwijt gekregen dat we de financiën nog niet op orde hadden toen we met het project begonnen. Maar we hadden wel een goed verhaal waarmee we uiteindelijk het geld bij elkaar gevonden hebben. Ik denk dat een echt goed verhaal zich wel verkoopt, het geld komt daar echt wel voor. Essentieel was ook dat het hele eiland in eigendom van Natuurmonumenten was. Dat gaf grote zekerheid over de uiteindelijke bestemming van het eiland. Uiteindelijk komt het er dus op neer dat de randvoorwaarden voor dit project gunstig waren: volledige eigendom, een wervend plan, bestuurlijk draagvlak, en uiteindelijk ook voldoende geld om het te realiseren." ♦

Geert van Duinhoven